

KÖTÜLÜĞÜN DOĞASINDAN DOĞANIN KÖTÜLÜĞÜNE: BİR KÖTÜLÜK SORUNU OLARAK III. RICHARD*

FROM THE NATURE OF EVIL TO THE EVIL OF NATURE RICHARD III: AS AN EVIL PROBLEM

İbrahim Alp Okur**, Banu Ayten Akın***

Öz

Bu çalışmada, Shakespeare'in III. Richard oyununda kötülük olgusunun işlenişi ve Richard karakterinin kötülüğün temsilcisi olarak kurgulanışı incelenmiş, bu incelemede Richard'ın kötü niyetli hükümdarlığı Makyavelci yönetici tipi üzerinden değerlendirilmiştir. Shakespeare'in tarihi bir karakter olan Richard'ı trajik bir anti-kahramana dönüştüren dramaturjisinde karakterin fiziksel ve düşünsel değişimleri mercek altına alınmıştır. Richard, doğuştan gelen fiziksel deformasyonları içinde yaşadığı toplum tarafından kabul görmediği ve yadsındığı için iyilikle olan ilişkisini kesip kötülüğü tercih eder olmuştur. Richard karakterinin Shakespeare tarafından bir oyun kişisine dönüştürülme sürecindeki değişimlerin politik, etik ve dramatik sebepleri üzerinde durulmuştur. Oyunun seyircisiyle birebir iletişim kuran bir karakter olan Richard'ın kötü bir insan oluşunu oyunun başında ifade etmesi ve seyirciyle bu özelliği üzerinden etkileşime geçmesi incelemede ön plana çıkartılırken, Richard'ın kötülüğüne rağmen seyircinin duygudaşlık kurabileceği bir karakter oluşunun da altı çizilmiştir. Tüm bunların yanında oyunun imge dünyası da masaya yatırılarak kötülüğü çağrıştıran imgelerin oyunda nasıl yer aldığı incelenmiş, oyunun kötülüğü canlandırış biçimi üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Shakespeare, III. Richard, Kötülük, Machiavelli, Prens.

Abstract

In this study, Shakespeare's Richard III. In the play, the handling of the phenomenon of evil and the fictionalization of the character of Richard as the representative of evil were examined, and in this study, Richard's malevolent reign was evaluated through the Machiavellian ruler type. In Shakespeare's dramaturgy, which transforms Richard, who is a historical character, into a tragic anti-hero, the character's physical and intellectual changes are under the spotlight. Since his inborn physical deformations were not accepted and denied by the society he lived in, Richard cut his relationship with goodness and preferred evil. The political, ethical and dramatic reasons for the changes in the transformation of Richard into a play character by Shakespeare are emphasized. While Richard, who is a character who communicates directly with the audience of the play, expresses that he is a bad person at the beginning of the play and interacts with the audience through this feature, it is emphasized that Richard is a character that the audience can empathize despite his evilness. In addition to all these, the image world of the game was also discussed and how the images that evoked evil took place in the game, and the way the game portrays evil was emphasized.

Keywords: Shakespeare, Richard III, Evil, Machiavelli, The Prince.

Araştırma Makalesi // Başvuru tarihi: 21.09.2022 - Kabul tarihi: 27.12.2022.

* Tiyatroda Kötülük Estetiği ve Shakespeare'in Kötüleri başlıklı Yüksek Lisans tez çalışmasından üretilmiştir.

**Yüksek Lisans, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Sahne Sanatları Anasanat Dalı, i.alp.okur@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-1022-8474>.

***Doçent Doktor, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Sahne Sanatları Anasanat Dalı, banu.akin@deu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-0752-5198>.

1. Giriş

Shakespeare oyunlarının en önemli özelliklerinden biri insan doğasının her yönüyle bu eserlerde ele alınmış olmasıdır. Bu oyunlarda iyilik ve kötülüğüyle birlikte yaşayan bir dünya tasviri ortaya çıkar. İnsanın çevresine, davranışlarına ve yaşamının tümüne ayna tutan bir yazar olan Shakespeare, karakterlerini de bu aynadan yansıyanlarla oluşturmuştur. Bu karakterler tek bir ülke ya da tek bir mesleğe ait kişiler değildir. Hayatın her kesiminden ve dünyanın her yerinden gelip karşımıza çıkabilirler. Üstünden yüzyıllar geçse de dünya bu karakterlerin benzerlerini üretmeye devam edecektir. Bu modanın, geleneklerin, fikir değişikliklerinin engelleyemeyeceği bir süreçtir. Karakterler bu kadar canlıyken ve dünyanın tüm yükünü üzerlerinde taşırlarken kötülük ve şeytanilik de kendini gösterecektir (Sinha, 2016:42).

Shakespeare'in yaşadığı dönemde yaygın olan düşünce kötülüğün hem öznel hem de nesnel bir boyutunun olduğudur. Bu durum kötülüğün bireysel olduğu gibi çevresel şartlar doğrultusunda da ortaya çıkabildiğini göstermektedir. Toplumsal, siyasal ya da ekonomik sistemlerin özünde var olan kötülük de çevresel kötülüğe dahildir. Shakespeare kötülüğe bu noktadan yaklaşmıştır. Yazarın metinlerinde kötülük kötülüğü ortaya çıkaracak karakter, durum ve ortam üzerinden şekillenir. Bu düzlemde birçok dinamik devreye girecek ve trajik sonuçlar ortaya çıkacaktır. Aynı zamanda kötülük tek bir karakter tipine özgü değildir. Hiçbir ahlaki sınırı kabul etmeyen kişiler gibi asil insanlar da ruhlarında kötülüğün izlerini taşıyabilirler. Kötülük çoğu zaman irade ve zekaya sahip kişilerin ittifak kurduğu bir olgu olarak karşımıza çıkar (Wooster, 1942:14–23). Shakespeare oyunlarında kötülük genellikle bu insancıl temelde ele alınır. Kötülüğün en önemli özelliklerinden biri en iyileri bile etkisi altına alabilmesidir. Karakterlerin doğaları iyilik üzerine kurulu olsa bile kötülük bir şekilde o doğaya nüfuz etmeyi bilmektedir (Sinha, 2016:42).

Shakespeare oyunlarında birey iyiliğin ve kötülüğün birlikte var olduğu bir dünyada yaşamaktadır. Bu dünyada ırk, aile, devlet ve ekonomik koşullar bireyin iradesinden bağımsız bir şekilde iyi ya da kötü dinamikler oluşturur. İşte insan tüm bu dinamiklerin arasında yolculuğunu sürdürecektir ve bazen iyiliği ortaya çıkaran erdemli güçlerle, çoğunlukla da kötü sonuçlar ortaya çıkaran kötücül güçlerle temas kuracaktır. Kötücül güçlerle temas kurmak bazen mecburi koşullar altında gerçekleşse de kişi başına gelen felakete küçük ya da büyük ölçüde katkıda

bulunur. Bu felaket her zaman kötülükle beslenmez, çünkü Shakespeare kötülüğü tek bir açıdan ele almaz. Kötülükle hiçbir bağlantısı olmayan ama eylemleri nedeniyle kötülüğe sebep olan iyi karakterler de vardır. İyiliğin amaçlandığı bir eylem ya da bir ihmal kötülüğün ortaya çıkmasına yol açabilir. İyi bir karakterin gösterdiği erdemden fazla olması da kötülüğün çeşitlerinden biridir. Gereğinden fazla gururlu olmak, aşırı derecede saflık gibi iyilik ve erdemden yola çıkan aşırılıklar da zararlıdır. Bu aşırılıklara sahip olan iyi kişiler de kendi felaketlerine katkıda bulunurlar (Wooster, 1942:14–18).

Shakespeare'in *III. Richard* oyunu tarihsel bir tragedya'dır ve genel kabule göre 1592 ile 1593 yılları arasında yazılmıştır. İngiltere tarihini eserlerinde sıklıkla kullanan Shakespeare bu oyunun konusunu oluştururken Edward Halle, Raphael Holinshed ve Thomas More gibi tarihçilerin eserlerinden yararlanmıştır. *III. Richard* karakterini ortaya çıkarırken Holinshed'in anlatımlarından yararlanan Shakespeare yeni bir kral karakteri oluşturmuştur. Dramatik etkiyi kuvvetlendirecek değişikliklerle *Richard* karakteri yaratılmış, tarihsel kaynaklardaki *Richard*'a göre kusuru daha fazla olan bir bedenle tasvir edilmiştir. Yazar bu değişimi hem Tudor Monarşisi'ni memnun etmek hem de dramatik kurguda bu durumdan yararlanmak için yapmıştır. More'un anlatımlarına göre *Richard* kısa boylu, sıska, kambur, bir kolu sakat, sağ omzu düşük, sert yüzlü, kötü huylu, kıskanç biridir. Doğumu sırasında ters döndüğü için annesi çok acı çekmiştir ve *Richard* olağandışı bir şekilde ağzında dişle doğmuştur. Savaşçı özellikleri kuvvetli biri olan *Richard* iyi bir komutandır ve savaş taktikleri konusunda ustadır. Savaş zamanlarında barış zamanlarından daha başarılıdır. Dost kazanmak için hediyeler veren *Richard* cömert biridir, ancak kıymetli hediyeler verebilmek için yasadışı yollardan para kazanmaya çalışması birçok kişinin ondan nefret etmesine yol açmıştır. İçten pazarlıklı, küstah ve nefretini gizlemekte başarılı olan *Richard* kindar ve yeri geldiğinde acımasızdır. Hırsı uğruna kimseyi tanımayan biridir, zekasıyla istediği herkesi çıkarları doğrultusunda kullanabilir. Dönemin tarih yazıcıları *III. Richard*'ın karakterindeki kötülüğün fiziksel durumundan kaynaklandığı konusunda hemfikirdir. Farklı kaynaklarda *Richard* krala bağlı biri olarak da anlatılmaktadır. Ona yüklenen kötü özelliklerin uydurma olduğu da söylenmiştir (Nutku, 2021:v–xiii). Shakespeare ise dramatik yapıya hizmet ettiği için özellikle fiziksel boyuttaki kusurlara sadık kalmış, hatta bu fiziksel kusurları kişiliğe olan yansımalarıyla köpürtmekten çekinmemiştir.

Macbeth oyununda olduğu gibi bu oyun da zamansal açıdan soyut bir zemine sahiptir. “Burada zamanın bir anlamı yoktur. Zaman uzun bir geceye, uzun yoğun bir haftaya sıkıştırılmıştır” (Kott, 1999:42). Olaylar Richard ve diğer oyun kişilerinin ağzından kronolojik bir şekilde anlatılır ama örneğin Richard’ın Anne’in babası ve kocasını ne zaman öldürdüğü belirsizdir.

Bu çalışma Richard’ın kötülük itkisini bedensel deformasyonun psikolojik ve sosyolojik boyutu ve Makyavelist yöneticilik anlayışı üzerinden okumayı amaçlar. Araştırma betimsel modele dayalı nitel bir araştırmadır. Araştırmada literatür taraması yoluyla bir problem olarak kötülük ve Shakespeare’in bunu yönetici kişileri aracılığıyla dramatik bir yapıya yerleştirmesi yorumlanmaktadır.

2. III. Richard’ın Kötü Adam Olarak Portresi

Shakespeare tragedyelerindeki kötülük konusunda kişisel ve çevresel etmenler gibi yönetim ve yöneticilik kavramları da önemli yer tutar. İktidar sahibi kişi gücü elinde tutmaktadır ve bunu devam ettirebilmesi için de gerektiğinde acımasız, gaddar, kötü bir tutum sergilemesi gerekir. Bu özellikleri bünyesinde barındırmasına rağmen Shakespeare oyunlarında kralların iyi ya da kötü insanlar olduğu söylenemez çünkü, “İyi ve kötü kral diye bir şey yoktur; kral yalnızca kraldır” (Kott, 1999:22). Başındaki taç kralı özgür iradesi, etik değerleri, hassasiyetleri olan sıradan insanlardan ayırır. O taç başında olduğu sürece kralı tanımlayan tek sözcük kral sözcüğüdür. Eylemlerinin temel belirleyeni de krallığın devamıdır. Sadece içinde bulunduğu durumu ve düzeni düşünmesi ve sürdürülebilirliği, kalıcılığı önemsemesi gerekmektedir.

İyi ya da kötü kral yoktur, merdivenin farklı basamaklarındaki krallar vardır. Kralların adları değişebilir, her zaman Richard’ı aşağı iten bir Henry veya tam tersi bulunmaktadır. Shakespeare’in tarihi oyunlarındaki karakterler 'Büyük Mekanizma'ya aittir. Tahtın dibinde işlemeye başlayan ve tüm krallığın boyun eğdiği bu tarihsel mekanizma nedir? Dişlilerinin hem büyük lordlar hem de kiralık katiller olduğu bir mekanizma mı? İnsanları vahşete, zulme, ihanete zorlayan, sürekli olarak yeni kurbanlar isteyen bir mekanizma mı? Yasalara göre, güç erkine giden yolun aynı zamanda ölüme giden yol olduğu bir mekanizma mı? Shakespeare için bu Büyük Mekanizma, kralın Tanrı tarafından tayin edildiği bir tarih düzenidir (Kott, 1999:39).

Kott’un vurguladığı erkin zulüm mekanizması, dönemin İtalyan siyasetçisi ve düşünürü Niccolo Machiavelli’nin (1469-1527) *Prens* (1532) adlı eserinde de dile getirilmiştir. Machiavelli o dönemde kendi ismiyle anılan bir yönetici tipi betimlemiştir. Shakespeare oyunlarındaki

yöneticilerle Machiavelli'nin tasarladığı prens arasındaki ilişki birçok kez incelemelere konu edilmiştir. Shakespeare oyunlarında kötülüğe kapılan yöneticileri incelerken Makyavelist yönetici olgusuna değinmek gerekir. Bu oyunlarda erkin siyasi gücünü kötüye kullanan kişiler Makyavelist pragmatikle iş gören kişiler görünümündedir.

Machiavelli iyi insan olmak ve her durumda bu özelliği korumak ahlaki olarak yüceltilse de böyle davranan bir yöneticinin yitip gideceğini savunur. Tahtını elinde tutmak isteyen bir yönetici katı yürekli olmasını bilmeli ve gerektiğinde bu bilgiyi kullanmaktan çekinmemelidir. İktidarını sürdürmek isteyen bir prens gerekirse utanç verici erdemsizliklere de başvurabilmelidir, "...zira düşünüp taşınınca, bir erdemmiş gibi gözükken bir nitelik bakarsınız felaketine yol açar; bir başkasıysa, tersine, bir düşkünlük gibi gözükürken hükümetine mutluluk ve güven getirebilir" (Machiavelli, 1994:100–101). Yalan söylemek, aldatmak, öldürmek kısacası ahlakla olan tüm bağları koparmak Machiavelli'nin yöntemlerini benimseyen bir yönetici için iktidarı sürdürmenin temel araçları arasındadır.

Doğuştan bir oyuncu olması gereken yönetici ikiyüzlülükten çekinmemeli, manipülasyon konusunda yetenekli olmalı ve pratik zekasıyla etrafındaki insanların zayıf yönlerini kendi çıkarları doğrultusunda kullanabilmelidir. Bir kaos çıkacaksa, bu kaos da bizzat yöneticinin kıskırtmasıyla çıkmalı ve onun çıkarlarına hizmet etmelidir (Ayyıldız, 2019:1038). Machiavelli'ye göre bir yöneticinin insana bakış açısı iki seçenekten ibaret olmalıdır; okşamak ya da tepelemek. Makyavelist bir lider olan Richard tepelemeyi seçmiştir. İnsanların hafif hakaretlerin intikamını alabileceklerini ama ağırlarının peşine düşmeye cesaret edemeyeceklerini öne süren düşünür, bir insana yapılacak hakaretin derecesinin onun intikam almasından korkulmayacak kadar olması gerektiğini savunur. Machiavelli'nin öne sürdüğü kurallardan biri de yöneticinin kendinden başka birinin yükselmesine göz yummaması gerektiğidir. Bir başkasının yükselmesine sebep olanın bunu yaparak kendi sonunu hazırladığını savunan düşünür, iktidarı elinde tutmanın yolunun katı bir bencillikten geçtiğini vurgular (Machiavelli, 1994:45–51).

Machiavelli'nin öne sürdüğü yönetici tipi gerektiğinde erdem ve ahlak değerlerini hiçe saymaktan çekinmemeyi siyasi bir kural olarak benimser. Yöneticinin en büyük amacı iktidarını devam ettirmektir. İktidarını da kendi yaşamını devam ettirmek için bir araç olarak kullanacaktır. Pragmatik bir otorite anlayışının benimsenmesi gerektiğini vurgulayan

Machiavelli, yöneticiliği halkın mutluluğunu, düzenini ve barışı sağlamanın aracı olarak gören geleneksel yaklaşımlardan ayrılmıştır. Ona göre her şartta erdemli davranıştan ayrılmayan yönetici hüsrana uğrayacaktır. Erdem ve ahlak da yöneticinin kullanabileceği araçlardan biridir ama asla amaç yerine konulamaz (Ayyıldız, 2019:1038). Machiavelli sevilme mi bir yönetici için daha iyidir yoksa korkulmak mı sorusuna ikisinin de önemsenmesi gerektiğini söyleyerek karşılık verir. Ama bu iki duyguyu bir arada tutmak zor olduğu için birinden biri olmayacaksa seilmekten çok korkulmanın yönetici için daha güvenli olduğunu dile getirir. Machiavelli bunun sebebini insanların güvenilmezliğine bağlar.

III. Richard oyununun açılış sahnesinde kötülük olgusu karşımıza çıkar. Richard açılış monoloğunda kötü adam olmaya karar verdiğini seyirciyle paylaşır. Shakespeare'in diğer trajik kahramanlarının azmettiricileri olan Iago ve Edmund gibi o da kötücül planlarını sessiz bir muhatap olan seyirciyle paylaşmaktan çekinmeyen bir karakterdir. Tıpkı *Kral Lear* oyunundaki Edmund karakteri gibi Richard'ın da karanlık tarafa geçişinin sosyokültürel sebepleri vardır. Edmund gayrimeşru bir çocuk olduğu için toplum tarafından dışlanmış ve bu yüzden isteklerini kötülükle elde etmeye girişmiştir, Richard da doğuştan gelen fiziksel kusurları içinde yaşadığı toplum tarafından kabul görmediği ve yadsındığı için iyilikle olan ilişkisini kesip kötülüğü tercih eder. Ona göre kendisi kalıptan eğri büğrü olarak çıkmıştır, insan kalıbından yoksun bırakılmış ve sahtekâr doğa tarafından yok sayılmıştır. Çarpık ve anormal bir dış görünüşü vardır ve bu yüzden insanlar tarafından ötekileştirilmektedir. Tüm bunlar Richard'ı mutsuz ve hırslı bir adam haline getirirken karakter olarak yönelişini de belirlemiştir. Richard çevresindeki tüm kişi ve kurumlara saldırıp ya ele geçirmeye ya da yok etmeye çalışırken onu hiçbir şey durduramayacaktır.

Yoksun bırakılmışım insan kalıbından / Görmezden gelmiş beni sahtekâr doğa / Hileli ve yarım yamalak yapıp / Vaktinden önce salıvermiş bu dünyaya / Öylesine çarpık, öylesine anormalim ki, / Yanlarından geçtiğim köpekler bile havlıyorlar bana... / Peki, ben bu tatsız barış günlerinde kaval dinleyerek / Kendi biçimsiz gövdemi seyredip kurmaktan başka / Bir şey yapmayacak mıyım? Öyleyse... / Tatlı laflar edilen bu günleri hoşça geçirmek için / Madem kimsenin sevgilisi olma şansım yok, / Ben de karar verdim kötü adam olmaya, / Bu hoş günlerin boş zevklerinden nefret etmeye (Shakespeare, 2021:2).

Richard da azmettirici oyun kişileri Iago ve Edmund gibi zekasını kullanarak kurbanlarını safdışı bırakmaya çalışır. Ancak Richard bu tragedyada hem azmettirici hem uygulayıcı rolünü

üstlenir. Kral Edward'a ismi G harfiyle başlayan biri tarafından öldürüleceği kehanetini duyurur, bu yüzden ismi George olan Clarence zindanı boylarken böylece Richard'ın da kötülük yolculuğundaki ilk kurbanı olur. Shakespeare'in Richard'ın ilk saldırısı olarak bu kehaneti seçmesi o dönemde batıl inançlara ve kehanetlere ne kadar önem verildiğinin de bir göstergesidir. Bilindiği üzere kahinlik ve kehanetler Kilise tarafından V. yüzyılda kötülükle özdeşleştirilmiştir (Karaküçük, 2010:44–45). Bu durum Shakespeare tragedyalarının pek çoğuna yansımış, kötülük olgusunun unsurlarından biri olarak kullanılmıştır.

Birçok incelemeci için Richard, Iago ile birlikte Shakespeare'in en başarılı kötü karakteridir. Iago ile Richard'ın kötülüklerini çekici kılan nitelikler arasında benzerlikler vardır. Makyavelist özellikler gösteren bu rolleri oynarken karakterler aldıkları zevki seyirciden gizlemezler, açılış replikleri ile birlikte seyircileriyle bir bağ kurarlar ve kendi oyunlarına ezici bir şekilde hâkim olurlar. Bu durum oyunlardaki diğer kişilerin onların kurdukları yapıya dahil olmasını sağlar. Richard bu konuda Iago'dan daha baskındır, sadece yalnızken değil diğer karakterlerle birlikteyken de seyirciyle kurduğu bağı canlı tutar. Richard'ın yükselişinin önlenemeyişi seyircinin bu durdurulamaz tiran ve şeytan-kraldan korku duymasını sağlar. Tıpkı Iago gibi Richard da seyircisini oyunun başında bir yolculuğa davet eder. O da bu özellikleriyle dürüst kötü adam türünün bir temsilcisidir ve dürüstlüğü sadece seyirciyedir. Tüm bu özellikleri Richard'ı oyunda izleyicileriyle arkadaş olmak için zaman ayıran tek karakter haline getirir. Seyirciyle kurduğu özel bağı sebeplerinden biri de budur (Green, 2012:51–52).

Richard da Shakespeare'in diğer önde gelen kötüler gibi hayatında duygulara yer olmayan biridir, bunun yanında duyguların önemini farkındadır ve planlarında başkalarını duyguları üzerinden sömürmek de yer alır. Eşini ve babasını öldürdüğü Lady Anne ile evlenmeyi düşünüp bunun için çabalayabilecek bir yapıda olan Richard bu kararını seyirciyle paylaştığında da, "Haspayı sevdiğimden değil, / Onunla evlenerek hayata geçireceğim / Gizli bir hedefim var" diyerek eylemlerine yön verenin masum duyguları olmadığını altını çizer (Shakespeare, 2021:7). Richard, Lady Anne'in ardından kendi yeğeniyle de evlenmek ister, üstelik yeğenin de dayısının katilidir. Eş olarak seçtiği kurbanları onun katlinden nasibini almış soyların devamıdır. Tüm kötülüğüne rağmen Richard retorik başarısı sayesinde soylarının katili olduğu kişileri bile etkisi altına almayı başarır. Konuşmaların başında Richard'a karşı çok sert olan oyun kişileri

diyalog ilerledikçe yumuşar ve Richard'a 'evet' diyebilecek noktaya gelir. Onun bu noktaya gelmesi Kott'a göre her şeyin aldatmacaya dönüştüğü bir dünyanın simgesidir (Kott, 1999:46). Aldatmacaya dönüşen olgular sadakat, aşk, nefret gibi temel insani olgulardır. Bu dünyada suç cezasız kalmış ve güzellik kaba kuvveti tercih etmiştir. Ne Tanrı ne de yasa bu dünyaya bir müdahalede bulunmamıştır.

Oyunda Richard'ın kötülüğü diğer oyun kişileri tarafından onun çeşitli hayvanların isimleriyle anılmasına yol açar. Genel olarak kötülüğü çağrıştıran bu hayvanlar; yarasa, kirpi, kurbağa, köpek ve yabandomuzudur. Yabandomuzu aynı zamanda Richard'ın taşıdığı armanın simgesidir ve Shakespeare de onu armanın ikonu olan yabandomuzuyla özdeşleştirmiştir. Lady Anne için Richard yılanlardan, örümceklerden, kurbağalardan, zehirli sürüngenlerden daha beter bir canavar, iblis ve cehennem elçisidir. Birçok inançta Tanrı'nın yarattığı kır hayvanları içinde en hilecisi olarak nitelendirilen yılan, bu oyunda Richard'la özdeşleştirilir.

Oyunda Kral VI. Henry'nin dul eşi Margaret'e göre Richard var oldukça dünyada barışın olabilmesi imkansızdır. Richard'a yönelik hakaretlerde şeytan, cehennem ve zebani imgeleri sıklıkla vurgulanır. Richard da Lady Anne'i baştan çıkarmaya çalıştıktan sonra, "Tanrı'nın gazabı ve her şey bana karşı, / Benimse davamı destekleyecek hiç kimsem yok, / İblisten ve ikiyüzlülükten başka" diyerek kötülük yolculuğunda müttefiklerinden birinin şeytan olduğunu dile getirir (Shakespeare, 2021:19).

Richard ikiyüzlü davranmakta ustadır, kendini olduğunun tam tersi olarak göstermeyi iyi bilir. Bunu yaparken hitabet yeteneğini kullanarak işlediği suçları ve kötü niyetlerini dile getirirse de kendisini dinleyenlerin algılarında tam tersi olarak yer almayı başarır. Çevresindeki insanlar tarafından sevilmeşiinin nedenini yaltaklanmayı bilmemesine, yüzlerine güldüğü insanların kuyularını kazmamasına, aldatıp hileye başvurmamasına, yerlere kadar eğilip selamlar vermemesine, nezaket kurallarına kulak asmamasına bağlıdır. Halbuki yapmadığını iddia ettiği her şeyi yapmakta ve yaptığını iddia ettiği hiçbir şeyi yapmamaktadır. "Kötülüğü yapar sonra da herkesten önce / Ben koparırım patırtıyı; / Gizli yaptığım işleri yüklerim başkalarının üstüne, / Sonra da hesap sorarım" diyerek stratejisini ve yöntemini ortaya koyar (Shakespeare, 2021:33). Kral olma isteğini de kral olana kadar inkar eden Richard, "Size kral olmak mı? Sokak satıcısı olurum daha iyi, / Yüreğimden uzak olsun düşüncesi" der (Shakespeare, 2021:26).

Richard sözcükleri ve cümleleri birden fazla anlam içerecek şekilde kullanır. Muhatapları onun söylediklerinin ilk anlamını düşünürken Richard asıl kastettiği şeyi seyirciyle ya da kendi kendine konuşarak paylaşır. Bu kendi kendine konuşmalarından birinde “Kötülüğü canlandıran soytarı gibi, / İki anlamda kullanıyorum sözcükleri” der (Shakespeare, 2021:70). Richard’ın soytarıdan kastı Ortaçağ dinsel oyunlarında kötülüğü temsil eden komik tip, sapkın kötü ya da soytarı olan Vice’tır. ‘Vice’ tipinin özelliklerinden biri çift anlamlı sözcükler kullanmaktır ve bu yönüyle de ‘vice’ tipi Shakespeare tarafından Richard ile özdeşleştirilir. Felsefi terminolojide erdem kavramının karşıtı olarak yer bulan ‘vice’ sözcüğü sıklıkla erdemsizlik, ahlaksızlık ya da kötülük kavramlarıyla bağdaştırılsa da bu kavram kusur sözcüğünün kapsadığı anlamla da ilişkilidir (Arıkan, 2018:594–605). Richard’ın fiziksel kusurları da ‘vice’ sözcüğünün bu anlamının altını çizmektedir. Dramatik metinlerde genellikle komedi malzemesi olarak kullanılan bedensel kusur, III. Richard karakteriyle erdemli olması gereken tragedya kahramanının bedenine yerleştirilmiş, böylece iki ucu da bünyesinde barındıran traji-komik bir oluş ortaya çıkarılmıştır.

Richard da doğuştan gelen özellikleri yüzünden Edmund gibi doğaya sıklıkla başvurur. Oyundaki diğer kişiler için de Richard’ın görünüşü doğanın onun karakterine ilişkin verdiği bir ipucu niteliğindedir. Edmund için doğa insan yasalarının üzerinde sığınacak bir limanken, Richard için doğa ona ilk haksızlığı yapandır. Edmund’un kötücüllüğünde ve eylemlerinde doğanın temsilciliğini üstlenen bir yan varken Richard’da kötülük doğaya karşı da işletilir. Gerçekten de o doğanın dengesi, yaşadığı ülkenin huzur ve mutluluğu önünde bir engel gibidir. Seneca’nın kötülüğü tanımlayış biçimi ile Richard karakteri arasında bir benzeşim kurulabilir. Richard doğaya düşman bir yaşam sürmektedir, bu da Seneca’nın kötülüğün kaynağında doğaya olan düşmanlığı gören felsefesiyle paraleldir (İmamoğlu, 2002:53–54).

İncelemeciler Richard’ın fiziksel özelliklerini karakterinin yapısıyla uyumlu olarak yorumlarken tarihteki Richard’ın propaganda amaçlı üretilmiş bir iftiranın kurbanı olduğunu savunanlar da vardır. İncelemecilere göre bu iki karakter aynı kişi olarak ele alınmamalıdır. Shakespeare’in More’un aktarımlarındaki fiziksel özellikleri oyununa yansıtmasının dramatik etkiyi güçlendirme amacı taşıdığı söylenirken Richard’ın fiziksel özelliklerinin içsel kötülüğünün dışarı yansması olduğu dile getirilir. Psikolojik ve ahlaki kötülük böyle kusurlu bir beden üzerinden sahneye aktarılmıştır. Richard’ın iktidar ve güç yolculuğunda dezavantajlarından biri

olan fiziksel özellikleri incelemecilerin ona sempati beslemesine yol açsa da Richard'ın bu dezavantajların üstesinden gelebilmesindeki hüner ayrıca önemlidir. Richard bu durumun üstesinden zekasını ve hitabet yeteneğini kullanarak kolayca gelir. Fiziksel özellikleri onu sınırlandırır da eyleme geçmek konusunda oyunun en hızlı kişisi olur ve bu hız sayesinde diğer kişileri adeta felç eder. Richard'ın yükselişi sırasında herkes lanetler ve hakaretler yağdırır da kimse onu durduramaz ve herkes onun kurduğu oyunun bir parçası olur (Green, 2012:54–55).

Richard, Shakespeare'in kötöleri arasında mizah duygusu en gelişmiş olanıdır. Nutku bu karakteri 'kötü-kahraman-komik olanın bileşkesi' olarak tanımlar (Nutku, 2021:xv). Oyunun başından itibaren hem monologlarında hem de diğer kişilerle girdiği diyaloglarda mizahi bir taraf vardır. Bu durum izleyici için Richard'ı sempatik kılan bir özelliktir. Shakespeare fiziksel yapısı itibarıyla onu toplumsal algıda olabildiğince antipatik bir konuma yerleştirirken bu gibi karakter özellikleriyle tam tersi yönde bir algı da oluşturmuştur.

MARGARET

Seni doğuştan doğanın kölesi, cehennem fırlaması. / Seni doğuran zavallı ananın yüzkarası! / Baba tohumunun utanç veren dölü, / Beş para etmez, rezil paçavra, aşağılık...

GLOUCESTER

Margaret!

MARGARET

Richard!

GLOUCESTER

Ha?

MARGARET

Sana seslenmedim.

GLOUCESTER

Bağışla öyleyse, ben de sandım ki, / Bütün bu acı sözleri bana söylüyorsun.

MARGARET

Sanaydı, elbette. Ama yanıt beklememiştin. / Bırak da sonunu getireyim bedduamın (Shakespeare, 2021:29).

Richard'ın annesiyle olan ilişkisi de sorunludur. York Düşesi olan annesinin aktarımına göre Richard'ın doğumu fazlasıyla sancılı olmuş ve uzun sürmüştür. Annesine göre bu doğum onun dünyasını cehenneme çevirmiştir. Richard küçüklüğünde huysuz ve aksidir, öğrencilik yıllarında belalı, çılgın, vahşi ve saldırgan olarak tanımlanır. Gençliğinde gözü kara, atılgan ve maceracı olan Richard, yaşlandıkça kibirli, sinsî, kurnaz ve kan dökücü olarak nitelendirilir. Nefretini iyi niyet maskesinin ardında saklayıp hainlikler yaptığı ifade edilir. Annesine göre Richard'la geçen tek bir rahat saatleri olmamıştır. Annesi tüm bunları Richard'ın yüzüne karşı

söylemekten çekinmez, üstelik gittiği savaşta mağlup olup ölmesini istediğini de ekleyip beddualarını sıralar. Richard'ın çocuk kanı dökecek kadar zalim biri olması annesinin ona olan nefretinin en temel sebepleri arasındadır.

Richard'ın kötülüğe bulanmışlığı oyunun IV. perdesinin 4. sahnesinde Kral Richard – Elizabeth diyalogunda anlatılır. Richard'ın üzerine yemin edebileceği hiçbir değer kalmamıştır. Elizabeth'e göre Aziz George'u hiçe saydığı için onurunu, nişanını kirlettiği için şövalyelik erdemini, tacı gasp ettiği için krallığın şanını yok etmiştir. Richard bir yemin edecekse kötüye kullanmadığı bir şey üzerine etmelidir. Bunun üzerine Richard kendi adına yemin etmeye kalkar ama bu yeminle kendi varlığını bile kötüye kullanmıştır. Dünya âlem üzerine yemin etmek ister ama o dünya Richard'ın kötülükleriyle doludur. Babasının ölüsü üzerine yemin etmek ister ama Richard'ın yaşamı onu da lekelemiştir. Tanrı adına yemin etmek ister ama asıl ona saygısızlık etmiştir. Gelecek üzerine yemin etmek ister ama geçmişte yaptıklarıyla geleceği de karartmıştır. Bunlara rağmen tövbe edeceğini söyleyip Elizabeth'in kızıyla evlenme isteğini sürdürünce Elizabeth “Şeytana mı uyayım böylece?” diye sorar, Richard ise “Şeytan iyi şeyler diliyorsa, evet” yanıtını verir (Shakespeare, 2021:130–132).

3. III. Richard'ın Bir Prens Olarak Portresi

Richard Makyavelist bir yönetici tipidir. Macchiavelli'nin *Prens* kitabındaki öğütlerinin birçoğunu uygular. Kott'a göre o kendini Macchiavelli ile kıyaslayan, *Prens* kitabını okumuş gerçek bir prensdir. Siyasetin amacını gücü elinde tutmak olarak gören Richard'a göre bu işin de diğer sıradan işler gibi ahlakla bir ilgisi yoktur. Bu özellikleriyle III. Richard, Shakespeare'in tarihsel oyunlarında ele aldığı büyük mekanizmanın ete kemiğe bürünmüş halidir (Kott, 1999: 42). Tahta oturup III. Richard olduğunda da hem kendi hem de çevresi aynı çizgide bir politika izlerler. Richard'a krallık teklif etmeye gelenleri karşılamadan önce Buckingham'ın verdiği öğütler Makyavelist öğütlerdir. “Bir dua kitabı almalısınız elinize, / Ve sayın lordum, iki rahip arasında durmalısınız, / Hemen boyun eğmeyin bizim dileklerimize, / Olmaz demeyi sürdürün genç kızlar gibi; / Ama razı olun işin sonunda” (Shakespeare, 2021:94).

Richard oyunun ilk yarısında onu başarıya götüren Makyavelist özelliklerini giderek yitirir. Kötülüğünü gizlemekten hızla uzaklaşır ve bu durum repliklerine de yansır (Green,

2012:52–53). Machiavelli'nin sertlikte ölçülü olma öğüdünü yerine getirmez. Bu yüzden çevresindekiler sadece ondan korktukları için yanında olurlar. Richard'ın sonu yaklaşırken bu durumu Blunt'un ağzından “Onunkiler dost değil, korku belası yanındalar, / En küçük bir fırsatta onu bırakıp kaçacaklar” repliğiyle duyuruz (Shakespeare, 2021:145). Başından beri Richard'ın yanında olan Buckingham da onun kötülüğünden nasibini alacaktır. Richard tarafından ölüme gönderilen Buckingham'ın son sözleri “Kötünün sonu kötü olur, / Cezayı hak eden cezayı bulur” olur (Shakespeare, 2021:144).

Kötülüğün merkezde olduğu bu oyunda kötülüğün karşısında yer alan kavram ve olguları da görürüz, vicdan olgusu bunlardan biridir. Richard'ın kardeşi Clarence'ı öldürmek için tuttuğu iki kiralık katil oyundaki vicdan sorgulamasını gerçekleştiren oyun kişileridir. Macchiavelli'nin prenslere öğüt olarak verdiği pis işleri başkalarına yaptıрма ilkesine sadık kalan Richard kiralık katiller üstünden eylemlerini gerçekleştirirken, katillerin cinayet sırasındaki replikleri oyunun felsefi yapısına ilişkin önemli çıkarımlar yapmamızı da sağlar. Hücrelerinde uyuyan Clarence'ı öldürmeden önce onu uyurken öldürdükleri takdirde kıyamet günü uyandığında kendilerinden hesap sorabileceğini hatırlarlar ve kıyamet düşüncesi 2. Katil'i huzursuz eder, vicdanının sesini dinleyip Dük'ü öldürmekten vazgeçer. 1. Katil'in cinayetin karşılığında alacakları ödülü hatırlatmasıyla tekrar motive olur ve vicdanının şimdi nerede olduğu sorusuna 'Gloucester Dükü'nün (Richard) kesesinde' olduğu yanıtını verir. 1. Katil'e göre ödül için Dük kesenin ağzını açtığında 2. Katil'in vicdanı da kuş olup uçacaktır.

Varsın uçsun; zaten onu kabul edecek çok az kişi vardır. ... Yok, pek bulaşmak istemem ona... / Ürkek yapıyor insanı; çalacak olsan suçlar, / Küfredersin, ayıplar; / Komşunun karısıyla yatamazsın, yakalar; / Vicdan, insanın içinde durmadan başkaldırır / Yüzü kızaran; utangaç bir ruhtur. ... İyi yaşamak isteyen insan kendine güvenir, / Onsuz yaşamaya çalışır (Shakespeare, 2021:40).

Sahne ilerlediğinde 2. Katil vicdanının sesini dinleyerek Clarence'ı öldürmekten vazgeçer ve cinayeti 1. Katil işler. Kiralık katillerin vicdan kavramına ilişkin yaptıkları konuşma iyi yaşam başlığı altında sıralanabilecek güç, para, zevk gibi maddelere ulaşmanın yolunun vicdanı susturmaktan geçtiğini göstermektedir. Oyun özelinde değerlendirdiğimizde bu bağlamda aklımıza gelen ilk kişi Richard olsa da, onun vicdanla oyun boyunca kurduğu hiçbir bağ yoktur, olmamıştır.

Tacı ve tahtı ele geçiren Richard kral olduktan sonra kötülük adeta bir yönetim biçimi haline alır. Richard'dan önce de oyunun başlangıcından itibaren "Shakespeare ... sahneyi, herkesin korkudan kanının donduğu ve hiç kimsenin yaşamından emin olmadığı bir şiddet ve korku ülkesine yerleştirir" (Kott, 1999:43). III. Richard'ın ilk emri yeğenlerinin öldürülmesi olur. Başından beri onu destekleyen Buckingham bile bu emri hemen kabul edemez, Kral Richard bunun üzerine Tyrrel üzerinden yine kiralık katillere başvurur. En büyük kötülük ve günahlardan biri olan çocuk katiliği de bu şekilde III. Richard'ın siciline işlenir. Tyrrel'in bu cinayetler için tuttuğu Dighton ile Forrest bile işledikleri suçun vicdani yükü altında ezilmektedirler.

III. Richard kötü bir karakterdir ama içinde yaşadığı dünya ve kraliyet sistemi de en az onun kadar kötüdür. Zincirleme cinayetler oyun boyunca farklı karakterlerin ağzından aktarılır. Margaret "Benim Edward'ımı öldüren senin Edward'ın öldü, / Öbür Edward'ın da öldü Edward'ıma karşılık; ödeştik. / Genç York'a ise, kefeler eşitlensin diye kıyıldı; ... Edward'ımı hançerleyen Clarence'in de öldürüldü. ... Irz düşmanı Hastings ile Rivers, Vaughan, Grey, / Hepsi zamansız gömüldüler karanlık mezarlarına" der (Shakespeare, 2021:119). Görüldüğü gibi kraliyet sistemi III. Richard'dan önce de cinayetin ve kötülüğün merkezi halindedir. III. Richard, Kott'un vurguladığı 'büyük mekanizmanın' dişlilerinden biridir. Onun kötülüğüne uğrayanlar geçmişte işledikleri kötülüklerin izlerini taşımaktadır.

Kötülüğünün doruğuna çıkan Richard'ın sonu yaklaşırken oyunun başından beri sağlam ve tetikte olan aklının da karışmaya başladığını görürüz. Catesby'den düke gitmesini ister ama gidip ne yapacağını söylemez. Bu yüzden harekete geçmeyen Catesby'yi azarlar, gerçeği anlayınca özür diler. Ratcliff'i de Salisbury'e gönderir ama sonrasında kendisinden önce oraya gidip ne yapacağını sorar. Emri kendisinin verdiğini hatırlayınca da fikrini değiştirdiğini söyler (Shakespeare, 2021:135–136). Savaştan bir gece önce gördüğü rüyanın ardından Richard'ın aklı dengesini yitirmeye başladığını görürüz.

Richard, Richard'ı sever; yani ben benim. / Bir katil mi var burada? Hayır... Evet, ben varım ya. / Kaç öyleyse. Ne, kendimden mi? / Bir nedeni olmalı... Yoksa intikam mı? / Kendi kendimden mi? Olmaz, ben kendimi severim. / Niye sevecektim? Hayırım mı dokundu kendime? / Ah, hayır, yaptıklarından ötürü kendimden nefret ediyorum! / Alçağın biriyim ben; yok, hepsi yalan, alçak değilim. ... Vicdanımın binlerce dili var, / Her biri başka bir öykü anlatır; / Hepsi de beni suçluyor alçak diye (Shakespeare, 2021:154).

Elizabeth Dönemi yazarlarının oyunlarında kötülük her zaman için sonunda intikamı alınan bir olgudur, bu yolla seyirci tatmin edilir (Nutku, 2021:xiv). *III. Richard* da böyle bir oyundur. Oyunun sonunda iyilik tarafından alt edilmez Richard. Kendi üzerine yemin ederken bir anlamda lanetlemiş olduğu zihinsel varlığının kurbanı olur. Akılla kalp arasında bir vicdan meselesinden çok akılla akıl arasında bir zehirlenmedir.

Sonuç

III. Richard kötülüğün başrolde olduğu bir oyundur. Kötülüğün ete kemiğe bürünmüş hali olan Richard karakteri temsil ettiği kral tipiyle monarşinin kötücül yönetiminin de bir yansıması olur. Bu haliyle kötülük Richard ile başlamamıştır. Ondan önce de vardır, sonra da olacaktır. O yalnızca bu yapıda yer alan yüzlerce katilden biridir. Oyunun ilk sahnesinden finale kadar gidilen süreçte kötülük bilerek ve isteyerek kullanılan bir enstrüman olarak seyirciye sunulur. Bu enstrüman iktidar hırsının, gücün, aciz halka ve kadınlara hükmetmenin, göz boyamanın, eğri büğrü bir bedenden dünyaya taşan varlık gösterme arzusunun en iyi aracı olarak kutsanmıştır.

III. Richard karakteri bir kraldır ve diğer Shakespeare kötülerinden de ayrılmaktadır. Richard kuralsız bir Makyelisttir. İktidarının bekası için sayılan tüm kötülükleri kendi doğasının biçimsizliği ve doğadan intikamı üzerinden yürütmüştür. O ne Macbeth kadar kurban ne de Iago ve Edmund kadar iktidarın merkezine uzaktır. Richard bir kral olarak iktidarın merkezindedir, hatta iktidarın ta kendisidir. Hem azmettirici hem uygulayıcıdır. Kurban olma durumu ancak tarihsel okumayla şekillenebilir. Bu açıdan bakıldığında Richard'ın kötülüğünün verdiği zararın boyutu da artmaktadır. O sadece bir aile ya da ülkeyi değil, tüm dünyayı zehirleyecek denli kötü adamdır. Shakespeare diğer kötülerine yaptığı gibi onu da aklını, zihnini elinden alarak cezalandırır. Shakespeare'in kötülerini iyiler ya da iyilik yenmez. Shakespeare'in kötülerini ancak akılları karıştığında, zekaları kendi beyinlerini zehirlemeye başladığında, vicdanları bir hayalete dönüşüp sesini duyurduğunda kaybedenlerdir.

Dramatik açıdan bakıldığında, Shakespeare dramaturjisinde Richard'ın bedensel kusurları onun zihnini ve psikolojisini ele geçirmiştir. Bu durum monarşinin içindeki kardeş kavgaları ve katletmelerle biçimlenmiş taht savaşlarının yarattığı tarihsel kusurlara denktir. Yazı

tarihi soyutlayarak estetize etmektedir. Shakespeare dramaturjisinde hep olduğu gibi bir ayağı Ortaçağ'a bağlı olan kehanetler ve yaradılış mitlerindeki simgeler kötülük için iş başındadır.

Kaynakça

Arıkan, S. (2018). "Türkçede İkili Karşıtlık Kavramları Olarak Erdem ve Kusur", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Cilt I, Sayı 7, s. 592-606.

Green, J. M. (2012). *Playing Devil's Advocate: The Attractive Shakespearen Villain*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Fayetteville: University of Arkansas.

Hakkıoğlu, M. (2008). "Seküler Dramanın Doğuşu", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt XI, Sayı 20, 183-194.

İmamoğlu, T. (2002). "Seneca Felsefesinde Kötülük Problemi", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt II, Sayı 1, 51-57.

Karaküçük, S. A. (2010). "Korkunun Kadınları: Cadılar ve Cadıcılık", *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt XIII, Sayı 2, 41-64.

Kott, J. (1999). *Çağdaşımız Shakespeare*, çev. Teoman Güney, İstanbul, MitosBOYUT Yayınları.

Nutku, Ö. (2021). "Giriş", *III. Richard*, çev. Özdemir Nutku, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Shakespeare, W. (2021). *III. Richard*, çev. Özdemir Nutku, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.